ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ В ТЕКСТОВЕ ОТ ПРЕСАТА (2007 -2009 г.)

доц. д-р Веселина Ватева, Бургаски свободен университет

PHRASEOLOGISMS IN TEXTS FROM THE PRESS (2007 – 2009)

Veselina Vateva, Burgas Free University

***Abstract**: Phraseologisms in texts from the press during the period 2007 – 2009 have been analyzed in the article. Their stylistic peculiarities are analyzed and classified as general, colloquial and bookish style. Attention has been paid also to phraseologisms' form – whether they have been used without any change or have been changed by mentioning different variants – lexical, paradigmal, syntaxical.*

***Key words:** press, phraseologism, stylistic peculiarities, variants*.

Статията е част от изследване по проект "Етнопсихолингвистични и социолингвистични аспекти на езика на пресата след присъединяването на България към Европейския съюз", финансиран от МОН.

Значителни промени в езика на вестниците настъпват още в периода след 1989 г. Те се отнасят до неговото разкрепостяване от наложените дотогава официални стандарти и езикови стереотипи и доближаването му до характеристиките на разговорната реч. На лексикално равнище този процес е свързан със засилена употреба на разговорни лексеми и фразеологизми, повечето от които също се отнасят до разговорния стил.

Като обръща внимание на тенденцията към колоквиализация на съвременния ни печат, Р. Ницолова отбелязва, че положителен резултат от тази тенденция е "обогатяването на речника и фразеологията на печата с изразни средства от народно-разговорната реч, които са силно експресивни" [4].

Във връзка с най-важните черти на публицистичния стил, експресията и стандарта, Ант. Замбова посочва, че "на лингвистично равнище конкретните езикови единици, в които непосредствено се реализира съчетанието на тези две свойства (експресия и стандарт), са фразеологизмите и неслучайно те са толкова типични за журналистическия дискурс, като напоследък употребата им в нашата популярна преса видимо се разширява и разнообразява" [3].

В теоретичния увод към Фразеологичен речник на българския език К. Ничева, С. Спасова-Михайлова и Кр. Чолакова характеризират фразеологичната единица като самостоятелна езикова единица със свои специфични признаци: сложна, разделно оформена структура, образувана от две или повече лексеми; единно, цялостно значение, възникнало от семантичното преобразуване на съставящите го елементи, чието значение повече или по-малко се е десемантизирало; емоционално-експресивна оцветеност [5].

Т. Бояджиев анализира по подобен начин значението на фразеологизмите – “Фразеологичното значение не произтича пряко от предметно-логическите връзки на думите в словосъчетанието. То е цялостно и своеобразно тяхно преосмисляне по преносен път, съчетано с експресивност. Фразеологизмите не се създават, за да назоват пряко нещата, а за непосредствената им оценка – да изразят чувствата на говорещия и стремежа му към образна мисъл [1].

Това са определящите признаци на фразеологичното значение и според В. Вътов – “Ако лексемата е езиков знак от номинативен тип, т.е. знак, който пряко замества и представя предмета, то фраземата е езиков знак, получен чрез трансформация и комбиниране на лексемите не за да се постигне номинация, а да се изрази оценъчно, експресивно-образно, емоционално, модално или др. тип отношение към определяната реалия [2].

Т. Бояджиев класифицира фразеологизмите според степента на семантичната мотивираност на цялото в зависимост от значенията на отделните компоненти на следните видове: 1) фразеологично сравване (идиом) – лексикално и семантично неделимо и неразложимо словосъчетание с обобщено цялостно значение, което не се определя от значението на съставящите го думи (*ни в клин, ни в ръкав*); 2) фразеологично единство – общото му значение може частично да бъде мотивирано от преносната семантика на отделните елементи (*хвърлям ръкавицата*); 3) фразеологично съчетание – общото значение е мотивирано от семантиката на съставящите го компоненти (*търпя критика, обръщам внимание*) [1].

За нас представлява интерес употребата в публицистичните текстове на фразеологичните сравнения (идиомите) и фразеологичните единства, тъй като те са носители на образност и експресивност, изразяват по-емоционално авторовата оценка, а някои от тях са авторски преосмислени и преработени и могат да се приемат за оказионализми в известен смисъл. Повечето от фразеологичните съчетания са се превърнали в клишета и не са признак на добър стил.

В зависимост от сферата на употреба и принадлежността им към определен стил Т. Бояджиев разделя фразеологизмите на общоупотребими (общостилови), разговорни, жаргонни, книжни, народно-поетични [1]. В нашия анализ ще обърнем внимание и на тези техни характеристики. Ще разгледаме също така и особеностите на формата им – дали функционират с промяна, или без промяна.

Материалът за изследването е ексцерпиран от 12 вестника за периода 2007 – 2009 г.

Най-рядко се срещат общостиловите фразеологизми, които са в най-слаба степен носители на експресивност *(Толерирането на ромите е **нож с две остриета (168 ч.,** 15.06.07); Политиката и футболът винаги вървят **ръка за ръка** в България (**Стандарт**, 29.08.07); Само че предизборните трикове за пренасочване на дебата от дефицитите на управлението към дефицитите на националната памет са нещо като **след дъжд качулка (Монитор**, 15.05.07); Самият Маргарит Ганев цяло лято **седеше на два стола (Капитал**, 6.10.07); Защото на нашите пътни полицаи и без това **им е слаб ангелът (Монитор**, 17.03.08); Ще рече, да се продължи кредитирането, но не непременно сваляне на лихвите. С други думи – **и вълкът да е сит, и агнето да е цяло(Дума**, 7.05.09); Бонусите на мениджърите са **трън в очите** на избирателите (**Капитал**, 3.10.09).*

Най-характерни за разглежданите текстове са разговорните фразеологизми, които внушават засилена експресивност и обикновено изразяват отрицателна емоционална оценка *(Причината е, че има както на високо ниво натиск, така и в структурите по места **да се бие шутът** на Доган (**168 ч.**, 2.03.07); В момента българското кино е стигнало **до кривата круша** и там е зациклило (**Труд**, 8.09.07); Един от претендентите обаче никакъв съд **не бръсне за слива** (**Дума**, 15.01.07); Така*

пешкира ще опере *горката Масларова (**Дума**, 29.01.07); Най-упорита в тишината си е засуканата Теодора Дренска от НДСВ. Тя **мълчи кат пукъл** втори мандат (**Монитор**, 4.07.07); Ей, **взел им е акъла** на съперниците си Б. Борисов (**Експрес**, 22.09.07); Няма да крием, че този подход бе по-добър за информиране на зрителите и дава повече яснота **кой къде го стяга чепикът (Кеш**, 5.01.07); Както винаги властта ни изкара **ни лук яла, ни лук мирисала (Монитор**, 12.07.08); Тук е мястото да се отбележи, че Европа **няма защо да се прави на ощипана госпожица** за "Южен поток" (**Дневник**, 22.01.08); Вот на недоверие замисля опозицията заради снеговете, в които правителството **се омота като пате в кълчища (Труд**, 9.01.08); ЕС ще ни гони **до дупка** за забавянето (**24 ч.**, 12.02.08); В самата БСП **нещата са на кантар** – червените депутати са си за чиста пропорционална система, но не искат **да скършат хатъра** на президента (**24 ч.**, 4.02.09).*

Съвременните публицистични текстове вече не изобилстват с книжна фразеология, която придава официалност на стила, а за него днес е характерен процесът на колоквиализация, т.е. разговорност на всички равнища *(Ще се опитат да **играят ва банк** на царя… Дотогава ще наблюдаваме как царистите **пият до дъно горчивата си чаша (Труд**, 3.11.07); Вероятно в щаба на Бриго, както подобава на опитна разведка, дълго са търсили **ахилесовата пета** на основния си противник (**Стандарт**, 10.10.07); **Ябълката на раздора** се оказа въпросът за арменския геноцид (**Дума**, 3.05.07); Амбициозното разчистване на **авгиевите обори** в МВР би следвало да е съпроводено с паралелни мерки по задържане и стимулиране на лоялните и работещите кадри (**Дума**, 29.07.08).*

Ще обърнем внимание и върху структурата на фразеологизмите в публицистичните текстове. Те може да са употребени без промяна, т.е. каквато е речниковата им форма, или с промяна, така че да се получат техни варианти. Т. Бояджиев посочва, че вариантите на фразеологизмите могат да бъдат лексикални – чрез замяна на една дума с друга; парадигматични – чрез граматически изменения на компонентите; синтактични – чрез промени в словореда или съкращаване [1].

Хр. Станева отбелязва, че в публицистичния стил "фразеологичната единица твърде често е поставена в такъв стилистичен контекст, в който тя се преобразува, става неологизъм, преосмисля се семантично чрез промяна на структурната й организация, чрез включване на нови думи, съкращаване, контаминация, преосмисляне, промяна на словореда и др." [6].

А. Ценкова отделя два типа функциониране на фразеологичната единица: "1) без изменение на тяхната семантика и структура (узуална употреба), 2) с изменение на семантиката и структурата им (оказионална употреба)". Авторката класифицира прийомите за трансформация на фразеологичните единици на две групи: "1) структурно-семантически прийоми, когато се нарушава формата на фразеологизма и това засяга и неговото съдържание, 2) семантически прийоми, когато компонентният състав остава непроменен" [7].

Ако се позовем върху терминологията на А. Ценкова, можем да посочим, че в съвременните публицистични текстове по-рядко фразеологизмите са в узуална употреба, без промяна, авторът ги вмъква в изказването си с тяхната речникова форма *(Номерът ми засега **удря на камък (168 ч.**, 4.05.07); **Като гръм от ясно небе** обаче дойдоха думите му, че няма да обяснява подробности около оставката си пред медиите (**Дума**, 21.06.07); Сега и законите се оказаха **трън в очите** на кмета (**Монитор**, 11.07.08); Просто на италианците, пък и изобщо на европейците, явно чак сега им е дошло до главата да се почувстват губещи, затова са **като в небрано лозе (Монитор**, 9.01.08); Да, кабинетът не бива да се изниже **ни лук ял, ни лук мирисал (Труд**, 9.01.08); За разлика от ГЕРБ например, които **са се оплели като пате в кълчища (24 ч.**, 8.08.08); Скопие **остана с пръст в уста (Новинар**, 21.10.09).*

В анализираните текстове по-често се срещат варианти на фразеологизмите, в които авторът прави лексикални или граматически промени:

- Лексикални варианти – една дума от фразеологизма е заменена със синоним или с друга дума от същата лексико-семантична категория *(Евросъюзът е* ***майка за неколцина и мащеха – за повечето българи*** вм. ***Майка за едни, мащеха за други (168 ч.****, 5.01.07); Ясно е* ***кой ще опере пешкира*** вм. ***Друг ще опере пешкира (168 ч.****, 11.05.07);* ***Ум къща не храни*** вм. ***Музикант къща не храни (Дума****, 14.05.07); Либия* ***не е лъжица за нашата уста*** вм. ***Не е лъжица за всяка уста (Новинар****, 25.07.07);* ***Сговорна дружина – цена повдига*** вм. ***Сговорна дружина – планина повдига (Капитал****, 5.01.08); Много* ***бели листчета за черни дни*** *се кътат от ченгетата* вм. ***Бели пари за черни дни (Труд****, 27.09.08);* ***Жълтата сврака НДСВ – с двата крака*** вм. ***Хитрата сврака – с двата крака (Сега****, 28.02.09);****След сняг качулка* вм. ***След дъжд качулка (Капитал****, 17.01.09).*

- Парадигматични варианти – постигнати са чрез граматически изменения на някои компоненти *(Няма съвременен български политик, който* ***да е изпил до дъно толкова горчиви чаши*** вм. ***Изпивам до дъно горчивата чаша*** (промяна по число) (***Труд****, 9.01.07*); *А защо си мисля, че все пак донякъде става дума за* ***бури в чаша вода*** вм. ***Буря в чаша вода*** (промяна по число) (***Стандарт****, 13.02.07*); *Фактът, че опозицията* ***избълва змии и гущери*** *по въпроса с чалга концертите също е показателен* вм. ***Бълвам змии и гущери*** (промяна по вид и време) (***Дума****, 21.04.07*); *От цялата дандания Масларови излязоха* ***ни лук яли, ни лук мирисали*** вм. ***Ни лук ял, ни лук мирисал*** (промяна по число) (***Монитор****, 22.09.09*).

- Синтактични варианти – получени са чрез промени в словореда или чрез съкращаване. Както и парадигматичните варианти, те се срещат по-рядко *(Случваше се в досегашната практика понякога* ***да се вадят очи, вместо да се изпишат вежди*** (чрез разместване - ***Вместо да изпише вежди, вади очи (Дума****, 17.08.07);* ***Изписаха му вежди****, като го преизбраха за президент. И сега* ***му сърбат попарата*** (чрез съкращаване – ***Вместо да изпише вежди, вади очи; Сърбат попарата, която са надробили сами***) (***168 ч.****, 11.05.07*).

Много по-оригинални, по-впечатляващи, по-експресивни и емоционални са индивидуалните фразеологизми, при които речниковият фразеологизъм е претърпял значителна авторска преработка. Т. Бояджиев разглежда следните промени – замяна на една дума с друга, допълване с дума, компонентите на фразеологизма са разложени и са разположени на различни места в изречението, обединени са части от два фразеологизма или са направени други трансформации [1].

Според терминологията на А. Ценкова това са фразеологизми с оказионална употреба.

Откритите от нас случаи в текстовете ще разделим на три групи. В първата са фразеологизмите, при които една дума се заменя с друга или частите му са разложени и са на различни места в изречението *(Разбира се, нищо такова не се случва и както е казал народът,* ***керванът си върви, електоратът си лае*** вм. ***Керванът си върви, кучетата си лаят (Кеш****, 2.03.07); А през това време политиците* ***ще разчитат числата като дяволът евангелието*** вм. ***Както дяволът чете евангелието (Кеш****, 20.07.07); Софийска вода –* ***капка по капка – вир в цената*** вм. ***Капка по капка – вир става (Дума****, 5.03.08); Там* ***попарата*** *на драматичния отлив от българи* ***ще я сърбат онези безумни и лакоми до бяс инвеститори****, които не оставиха място нито за гледка, нито за отдих* вм. ***Попарата ще сърба този, който я е дробил (Монитор****, 19.08.08); Жълтите* ***хем ги сърби*** *приятно от екстрите на властта, в която са заедно с БСП и ДПС,* ***хем ги боли****, че трупат негативи от критичните доклади и санкции на ЕС* вм. ***Хем сърби, хем боли (24 ч.****, 19.07.08);* ***И президентът сит, и Конституционният съд цял*** *вм.* ***И вълкът сит, и агнето цяло (Сега****, 14.05.09).*

При втората група фразеологизмът се допълва с нова дума, свързана с контекста, или в изказването се свързват два фразеологизма *(**На слънчева светлина щели да излязат** не само мангали с ловки пръсти, но и държавни служители, **сгазили лука** през годините (**Излизам на светло** и **Сгазвам лука**)(**168 ч.**, 19.01.07); Истината е, че на малкия кмет му е писнало да го третират като **пето колело на каруцата на общинската власт** вм. **Пето колело (Стандарт**, 18.01.07); Поиграят си малко на властелини на нацията, **оплетат конците на тази и тази политика**, покрай това **си оплетат и кошницата за някоя и друга година работа в странство** вм. **Да оплета конците** и **Да си оплета кошницата (Стандарт**, 17.07.07); От репортерите се изисква да правят качествени материали с динамика и интрига, които **хващат окото и ухото** вм. **Хващам окото (Дума**, 19.03.07); П. Стоянов рискува да сметнат за **троянски кон на САЩ в Европа** вм. **Троянски кон (Сега**, 10.03.07); Да, става дума за същите цигани, от които нашето общество е пропищяло и които **висят като воденичен камък на шията на държавата, най-вече на социалното министерство** вм. **Вися на шията на някого като воденичен камък (Монитор**, 4.01.07); **Крокодилските сълзи обаче не са добър атестат за искреност** вм. **Лея крокодилски сълзи (Дневник**, 30.08.07); **Административна качулка след дъжд** вм. **След дъжд качулка (Телеграф**, 16.05.07); Като този дали не ни **пращат за зелен хайвер** със санкции за **дребни риби** вм. **Пращам за зелен хайвер** и **Дребна риба (Дума**, 29.07.08); От това обаче **президентското око хич и не трепна** вм. **Не ми трепва окото (Дневник**, 7.03.08); София именно ще е **троянският енергиен кон на Москва** вм. **Троянски кон (Дневник**, 22.01.08); **Че футболният ни цар е гол**, го знаем от близо петилетка вм. **Царят е гол (Стандарт**, 12.10.08); Затова е най-добре Спасов да не се изказва неподготвен и да се опитва да предизвиква **коалиционна буря в чаша вода** вм. **Буря в чаша вода (Монитор**, 20.01.09).*

Най-оригинални са тези оказионални фразеологизми, при които се наблюдава комбинация от няколко трансформации, така че се получават значителни различия с формата на речниковия фразеологизъм (***Образованието като камък, децата като Сизиф*** (създадени са две сравнения от фразеологизма ***Сизифов труд*** и по-точно от мита за Сизиф, наказан да тласка огромен камък нагоре по стръмен склон) (***24 ч.***, *10.07.07*); ***Малки източноевропейски камъчета обръщат голямата политика на Брюксел с Москва*** (от фразеологизма ***И най-малкото камъче обръща колата*** – едни думи са заменени с други, допълнени са нови думи); *Семейството интелектуалци, Стефан Цанев и Доротея Тончева,* ***разлаяха кучетата, но покрай този лай винаги се разбира как върви керванът*** (от фразеологизма ***Кучетата си лаят, керванът си върви*** – лексикални, парадигматични и синтактични трансформации) (***Стандарт***, *4.02.07*)]; ***Ние нямаме политик с неизмити ръце. Ако Пилат Понтийски види как у нас се мият ръце, ще ни завиди*** *- у нас така се мият ръце, че като се стопи снегът, ще се белнат нечии кости* (от фразеологизма ***Измивам си ръцете*** и от библейската притча за Пилат Понтийски – също комбинация от всички видове трансформации) (***Стандарт***, *8.01.08);* ***Правителство от рибешки глави*** (заглавие) *Защо рибешки глави? Защото това правителство все повече започва* ***да ухае*** *като в народната поговорка. Сега на "Дондуков"* ***мирише като на рибарски кей в гореща вечер.*** *Ако една система не работи –* ***виж какво прави главата й*** (от фразеологизма ***Рибата се вмирисва от главата*** – чрез комбинация на всички трансформации (замяна, допълване, разместване на думи); чрез създаване на образни сравнения и метафори (***Сега***, *2.04.08*); *Епично жестока ще бъде и борбата на онези партии, над които виси* ***Дамоклевия меч за невлизане в Парламента. Косъмът, върху който се поклаща това хладно оръжие, наистина е много тънък*** *и затова всички средства за спасение изглеждат позволени* (от съчетаването на два фразеологизма ***Дамоклев меч*** и ***Виси на косъм***, които са

разширени с нови думи и отново са създадени оригинални метафорични образи) (***Труд**, 3.01.09).*

Анализираният материал показва, че употребата на фразеологизмите е характерна повече за коментарните, отколкото за информационните текстове. Чрез преносния характер на фразеологичното значение се постига образност и емоционалност. Най-въздействени върху въображението на адресата са оказионалните фразеологизми. Според стилистичните им особености преобладаващи са разговорните фразеологизми, чрез които се внася експресивността, непринудеността и разкрепостеността на разговорната реч. Но трябва да се отбележи, че не е признак на добър стил, ако се загубва мярката между официалност, изисканост и битово-разговорност.

Литература:

1. Бояджиев 2002: Т. Бояджиев. Българска лексикология. С.,2002.
2. Вътов 1998: В. Вътов. Лексикология на българския език. В.Т., 1998.
3. Замбова 2000: А. Замбова. Манипулативни езикови стратегии в печата. С., 2000.
4. Ницолова 1999: Р. Ницолова. Основни тенденции в развитието на българския печат след 1989 г. В: Медиите и езикът. С., 1999.
5. Ничева и др. 1974-75: К. Ничева, С. Спасова – Михайлова, К. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език, т. I – II, С., 1974-75.
6. Станева 2001: Х. Станева. Стилистика на българския книжовен език. В.Т., 2001.
7. Ценкова1995: А. Ценкова. Использование фразеологизмов в языке современной российской прессы. В: Проблеми на социолингвистиката. С., 1995.